

ARNOUT VAN CRUYNINGEN

Vijfenhalve eeuw geschiedenis van
het parlement

DE STATEN
1464-2014
GENERAAL

De Staten-Generaal

Arnout van Cruyningen

DE STATEN-GENERAAL

Vijfenhalve eeuw geschiedenis van het parlement

Omniboek

Eerder verschenen van deze auteur:

- *De kroon op Oranje: tweehonderd jaar koninkrijk der Nederlanden*
- *Aanslagen op Oranje*
- *Het Nederlandse koningshuis: van Willem I tot Willem IV*
- *Prinses Marianne: de biografie van een vrijgevochten Oranjeprinses*
- *Vorsten van Nederland: 2000 jaar stadhouders, koningen en keizers in de Nederlandse geschiedenis*

Uitgeverij Omniboek

Postbus 13288

3507 LG Utrecht

www.omniboek.nl

© Uitgeverij Omniboek, 2013

ISBN 978 94 0190 164 2

ISBN e-book 978 94 0190 165 9

NUR 697

Omslagontwerp: Julie Bergen

Opmaak binnenwerk: Garage BNO, Kampen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Woord vooraf 6

Ten geleide 8

1 Onder Bourgondië en Habsburg 13

2 In verzet 27

3 In opstand 39

4 Op eigen benen 61

5 Bataafs en Frans intermezzo 85

6 Van 'Edel Mogende Heren' naar evenredige vertegenwoordiging 93

7 Verenigde Vergadering 133

8 'Mijnheer de Voorzitter!' 187

Nawoord 221

Chronologie 223

Beknopt overzicht geraadpleegde literatuur en digitale bronnen 229

Appendix 231

Register 237

Woord vooraf

Een boektitel als ‘De Staten-Generaal 1464-2014’ suggereert ongetwijfeld een grote mate van continuïteit. Vooral het bepalend lidwoord kan de indruk wekken dat het parlement zoals Nederland dat ook vandaag nog onder die vertrouwde naam kent, al sinds 1464 bestaat. Nu vond op 9 januari 1464 inderdaad een bijeenkomst in Brugge plaats die we met recht beschouwen als de ‘eerste vergadering van de Staten-Generaal’. Karakter en bevoegdheden van de Generale Staten onder de Bourgondische en Habsburgse heersers over de Nederlanden verschilden echter fundamenteel van de Staten-Generaal zoals die na de verlating van Filips II gingen functioneren in de ‘Republiek der Verenigde Nederlanden’, die tot 1795 bestond. In de Bataafse en Franse tijd werd de moderne eenheidsstaat geschapen en kreeg de volksvertegenwoordiging meermalen een andere betiteling, die nu eens prozaïsch ‘Wetgevend Lichaam’ en dan weer hoogdravend ‘Hun Hoog Mogende, vertegenwoordigende het Bataafsch Gemeenebest’ luidde.

Na het vertrek van de Fransen en de terugkeer van Oranje in 1813, bouwde het herstelde Nederland voort op de ingrijpende veranderingen die in de voorgaande periode waren doorgevoerd, maar er bleek ook behoefte aan een vorm van restauratie en dus kreeg de volksvertegenwoordiging in de nieuwe grondwet de historische benaming ‘Staten-Generaal’ terug. Deze door de grondwet van 1814 in het leven geroepen parlementaire instelling in een monarchie verschilde op haar beurt essentieel van het college dat de naam Staten-Generaal had gedragen in de Republiek. Met andere woorden, de Staten-Generaal in hun huidige gedaante dateren – zoals zo veel instellingen in ons land – van 1814-1815, de jaren waarin het Koninkrijk der Nederlanden vorm kreeg.

De verschillen in karakter en bevoegdheden nemen echter niet weg, dat er in ons land sinds 1464 – in welke gedaante dan ook – Staten-Generaal zijn geweest. Alleen in de Bataafse en Franse tijd was de benaming sinds 1796 dus even in onbruik. Toen het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden in de jaren dertig van de negentiende eeuw te maken kreeg met een opstand en uiteindelijk de afscheiding van ‘de Belgen’, twijfelde een commissie even over de houdbaarheid van de benaming ‘Staten-Generaal’. De commissie vond die naam, ‘een woord van uitgestrekte betekenis en grootse herinnering’, minder gelukkig gekozen ‘in onze tijd bij de vestiging ener monarchie’. Zij stelde de naam ‘Landdag’ voor. Hiervan kwam echter niets. Bij de grondwetsherziening van 1840 behielden de Staten-Generaal hun naam. Bij de volgende, ingrijpende, herziening van de grondwet in 1848 verloren de afgevaardigden weliswaar hun titel van ‘Edel Mogende Heren’ maar was de naam Staten-Generaal niet in gevaar. Zelfs tijdens de Duitse bezetting (1940-1945) werden de Staten-Generaal niet afgeschaft, maar ‘opgeschort’.

Dit boek schetst de ontwikkeling van de Staten-Generaal, van adviseerende standenvergadering onder de Bourgondische en Habsburgse vorsten via bestuurlijk college ten tijde van de Republiek tot modern parlement in het Koninkrijk der Nederlanden. Instellingen komen pas tot leven door de mensen die ze bezielen en belichamen. Daarom wordt aandacht besteed aan ambtsdragers als griffiers, raadpensionarissen en Kamervoorzitters, en aan enkele (partij-)politieke aartsvaders ‘van alle gezindten’. De verhouding tussen Koning en Staten-Generaal komt aan de orde in een hoofdstuk over de ‘Verenigde Vergadering’. Zo willen uitgever en auteur de continuïteit van vijfhonderdvijftig jaar Staten-Generaal viëren zonder ingrijpende veranderingen en wezenlijke verschillen die zich in die periode hebben gemanifesteerd te veronachtzamen.

Arnout van Cruyningen
Wijchen, november 2013

Ten geleide

De jubilea van vijfhonderdvijftig jaar Staten-Generaal, tweehonderd jaar Koninkrijk en tweehonderd jaar Grondwet roepen boeiende vragen op over de ontstaansgeschiedenis van deze pijlers van het democratisch bestel. Zeker in het geval van een vijfhonderdvijftigjarig jubileum liggen de vragen voor de hand: Waarom en hoe zijn de Staten-Generaal indertijd ontstaan? Hoe hebben zij zich in een periode van vijfenhalve eeuw ontwikkeld? En wat is de positie van de Staten-Generaal in het huidige Nederlandse parlementaire stelsel?

In *De Staten-Generaal 1464-2014* beschrijft Arnout van Cruyningen deze ontwikkeling op een zeer informatieve wijze. De auteur schetst niet alleen de historie van de volksvertegenwoordiging, maar ook de vaderlandse geschiedenis komt in belangrijke mate in beeld. Het boek biedt enerzijds de diepgang die deskundigen aanspreekt en is anderzijds dusdanig toegankelijk geschreven dat het ook de wat minder ingevoerde lezer veel te bieden heeft.

Hoe interessant is het te lezen dat de Staten-Generaal niet gesticht zijn, maar dat ze in 1464 eigenlijk ontstaan zijn uit een gezamenlijke bezorgdheid van enkele Hollandse steden over de opvolging van Filips II en diens voornemen om een kruistocht te starten tegen de Ottomanen? Wie is het bekend dat het woord ‘Staten’ stamt van de Franse benaming *é(s)tats*, waarmee wordt bedoeld op de drie standen uit de maatschappij? En wie realiseert zich dat de Staten-Generaal ooit oppertoezichthouder waren van de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de West-Indische Compagnie?

Al dit soort interessante wetenswaardigheden staan in dit boek. Ook komt in het boek duidelijk naar voren dat de positie van de Staten-Generaal door

de jaren heen steeds sterk verweven is geweest met die van de landsheer of vorst, maar telkens op een andere wijze. Aanvankelijk vormden de Staten-Generaal een samenwerkingsverband tussen de landsheer en zijn verschillende landen. Later ontwikkelden zij zich tot een orgaan dat gebruikt kon worden door de gewestelijke Staten om weerstand te bieden aan het centraal gezag van de landsheer. Nadat Filips II van Spanje als landsheer was afgezworen, groeiden de Staten-Generaal ten tijde van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden uit tot een permanent bestuurlijk college, dat besliste over oorlog en vrede en bondgenootschappen sloot. Sinds de oprichting van de constitutionele monarchie in 1815 hebben de Staten-Generaal, de Eerste Kamer en de Tweede Kamer, de rol van volksvertegenwoordiger: medewetgever en controleur van de regering. Waar eerst de vorst de belangrijkste ‘tegenhanger’ was van de Staten-Generaal, is dat nu de regering.

Maar zoals gezegd, Nederland is een constitutionele monarchie en dat betekent dat de Staten-Generaal en de monarchie ook nu nog sterk met elkaar verbonden zijn. Wanneer de Staten-Generaal in Verenigde Vergadering bijeenkomen, is dat meestal in verband met de monarchie. Op Prinsjesdag bijvoorbeeld spreekt de Koning in de Verenigde Vergadering de Troonrede uit. De goedkeuring van een koninklijk huwelijk of het aanwijzen van een regent vindt eveneens plaats in een Verenigde Vergadering. Bij uitstek bij de inhuldiging van een nieuwe Koning of Koningin is de huidige constitutionele verhouding, zoals deze tweehonderd jaar geleden gestalte kreeg, goed zichtbaar. De inhuldiging van Koning Willem-Alexander op 30 april 2013 bracht op een plechtige wijze de verbondenheid van de Staten-Generaal en de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten enerzijds, en de Koning anderzijds, in gebondenheid aan het Statuut voor het Koninkrijk en de Grondwet, tot uiting. Het is vrij uniek in de wereld dat deze gebeurtenis plaatsvond in een vergadering van beide Kamers van het parlement.

Geschiedenis relativeert en vormt tegelijkertijd het fundament voor het heden. *“Those who don’t know history are destined to repeat it”*, stelde Edmund Burke. Het hier en nu kan pas beoordeeld en goed gewaardeerd worden als we ons ervan bewust zijn hoe instellingen, gebruiken en verhoudingen zijn ontstaan. Dat geldt ook voor de Nederlandse Staten-Generaal. Door de historie te kennen, komen de waarde, het belang en het bestaansrecht

van de Staten-Generaal aan het licht. Dit alles komt in dit boek, vaak tot in detail beschreven, naar voren. Daarbij worden elementaire democratische beginselen als kiesrecht, partijvorming en kabinetsformatie belicht en verklaard.

De gebouwen aan het Binnenhof vormen een dagelijkse herinnering aan de lange geschiedenis van de Staten-Generaal. Elk glas-in-loodraam, iedere vergaderzaal of toren heeft een eigen verhaal. Het zijn en blijven echter de instellingen die in deze gebouwen huizen, die de werkelijke waarde ervan bepalen. Dit boek van Arnout van Cruyningen biedt een fundament om de geschiedenis en daarmee het heden van de Nederlandse Staten-Generaal beter te begrijpen. Daarmee vormt het voor de geïnteresseerde lezer een vlot geschreven en toegankelijke bron om het verleden van ons staatsbestel en het heden van onze parlementaire democratie op waarde te kunnen schatten.

Den Haag, november 2013

Mr. A. (Ankie) Broekers-Knol

Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal

te de
Seig
argogne
c. Venger la
r Este' Consen
Angleterre, et le t na
t declarer heritier et
il an fit son d... B... Al

Flan
de Sa
& de Ma
mort de So
tant fit faire la
riage, de catherin
Successeur de la Cou

1

Onder Bourgondië en Habsburg

In 1464, het 'geboortjaar' van de Staten-Generaal, werden de Nederlanden geregeerd door Filips III (bijgenaamd 'de Goede'), hertog van Bourgondië.

De Bourgondische hertogen stamden uit het Huis Valois, een tak van het Franse koningsgeslacht Capet. Zij voerden een succesvolle uitbreidingspolitiek en verwierven in de late middeleeuwen door huwelijk, aankoop, verovering en vererving de meeste graafschappen en hertogdommen die samen de Nederlanden vormden. Hertog Filips de Goede, die in 1419 zijn vader, Jan zonder Vrees, opvolgde, zette deze politiek voort. Hij voegde onder meer Brabant en Holland toe aan zijn bezittingen en probeerde het bestuur te centraliseren. Zo stelde Filips de Goede een 'Grote Raad' en een kanselier aan, die hem moesten bijstaan in het algemeen bestuur, en benoemde hij in de diverse gewesten stadhouders als zijn vertegenwoordigers. De verkiezing van zijn bastaardzoon David tot bisschop van Utrecht versterkte Filips' machtspositie in de Nederlanden, destijds de 'landen van herwaerts over' oftewel '*pays de par deça*' genoemd.

In al die landen ontstonden vroeg of laat mechanismen om de macht van de landsheer in toom te houden. De landsheer kon zijn bewind niet voeren zonder enige vorm van instemming van degenen over wie hij regeerde. Vooral als er geld nodig was, riep hij vertegenwoordigers van zijn onderdanen samen. Die vertegenwoordigers waren de drie zogeheten standen of stenden: de hoge geestelijkheid, de adel of de ridderschap en als derde stand vertegenwoordigers van de steden. De Franse benaming *é(s) tats* werd vertaald met 'Staten' en die aanduiding leeft tot op de huidige dag voort in de namen van Nederlandse staatsinstellingen (Staten-Generaal, Provinciale Staten, Staten van Caribische landen van het Koninkrijk). De standenvergadering had niet in alle hertogdommen en graafschappen precies dezelfde vorm, maar overal domineerde de adel, die ook de belangen van de boeren moest behartigen. Adellijke vertegenwoordigers behoorden tot een oud geslacht met omvangrijke grondeigendommen in het gewest, of bezaten op zijn minst een heerlijkheid. De geestelijke stand werd meestal vertegenwoordigd door de prelaten van grote abdijen; leden van bedelorden en lagere geestelijken kwamen niet in aanmerking. De 'derde stand' bestond in feite uit vertegenwoordigers van het gegoede stadspatriciaat, de handeldrijvende burgerij. In principe kwamen de Staten slechts bijeen op bevel van de landsheer, die hen meestal opriep om te onderhandelen over beden en subsidies. Beden waren verzoeken aan de onderdanen van een of meer gewesten om financiële tekorten bij te passen, terwijl het bij

Filips de Goede met de keten van de door hem gestichte Orde van het Gulden Vlies

subsidies ging om buitengewone beden voor bepaalde, welomschreven doeleinden. De vaststelling van de grootte van de bedragen, de instemming met de beden, groeide uit tot een belangrijk pressiemiddel in handen van de Staten. Aan hun instemming met de financiële verzoeken, die voor de vorst onmisbaar waren en bij ontoereikende inkomsten steeds vaker moesten worden gedaan, konden de Staten politieke voorwaarden verbinden en daarmee een zekere inspraak veroveren in het regeerbeleid.

In samenhang met de politiek van de hertog van Bourgondië namen de

onderlinge contacten tussen de door hem geregeerde staten toe en kregen sommige landen meer oog voor gemeenschappelijke belangen. Gezamenlijke vergaderingen van vertegenwoordigers van verschillende Staten pasten in deze ontwikkeling en vonden nu en dan plaats.

Een bijeenkomst die begin 1464 in Brugge werd belegd, was echter veel omvangrijker en betrof zaken die het geheel van de Bourgondische gewesten aangingen. Deze vergadering van gedeputeerden van de Staten van alle landen van Filips de Goede wordt dan ook met recht beschouwd als de eerste bijeenkomst van (de) Staten-Generaal, hoewel die term toen nog niet in zwang was. Het is verleidelijk om deze gebeurtenis te zien als een bewust gezette, logisch volgende stap in het door de Bourgondiërs geleide proces van eenmaking van de Lage Landen. De Staten-Generaal zijn echter niet gesticht, maar ontstaan. Het initiatief voor een bijeenkomst in Brugge op 9 januari 1464 ging ook niet uit van Filips de Goede, maar van enkele ongeruste Hollandse steden. De hertog wist hun nogal revolutionaire actie evenwel vaardig om te buigen tot een reguliere landsheerlijke bijeenroeping. Een en ander vloeide niet voort uit weloverwogen politieke beslissingen, maar hing samen met dringende problemen en omstandigheden.

Filips de Goede liep al jarenlang rond met plannen voor een kruistocht tegen de 'Turken' (Ottomanen). In zijn tijd waren de kruistochten eigenlijk ondernemingen uit het verleden; de laatste kruistocht had in 1271-1272 plaatsgevonden en was reeds kleinschaliger geweest dan eerdere versies. Maar de verovering van Constantinopel in 1453 door de Ottomaanse sultan Mehmet II blies het oude kruisvaardersideaal nieuw leven in. Constantinopel was dan ook niet zomaar een plaats, maar een krachtig symbool van het christelijke Avondland, de naar keizer Constantijn genoemde hoofdstad van het Byzantijnse Rijk. De val van Constantinopel bezegelde de ondergang van dat rijk en schokte heel Europa. Sultan Mehmet II had van de machtige kathedraal Hagia Sophia ('Kerk van de Heilige Wijsheid') onmiddellijk een moskee gemaakt en de triomf van de islam gevierd. Paus Calixtus III en zijn opvolger, paus Pius II, waren ervan overtuigd dat deze islamitische verovering een bedreiging vormde voor de gehele christenheid en moest worden bestraft. Met alle macht probeerde de paus de christelijke vorsten te bewegen tot een kruistocht tegen het Ottomaanse gevaar. De meeste heersers hadden zo hun aarzelingen en bedenkingen bij een dergelijke onderneming. Hertog Filips de Goede toonde zich echter gevoelig voor de pleidooien van de paus. Sinds 1454 liet de gedachte aan de herovering

Negentiende-eeuwse voorstelling van sultan Mehmet II die te paard het veroverde Constantinopel binnentrekt

van Constantinopel hem niet meer los en smeedde hij plannen voor een kruistocht tegen Mehmet en de zijnen. De hertog deed plechtige beloften en nadat de inmiddels tegen de zeventig lopende Filips in 1463 van een ernstige ziekte was hersteld, leek hij de laatste kans te grijpen om zijn beloften eindelijk gestand te doen. Filips' kruistochtplannen, die hij in overleg met paus Pius II maakte, namen steeds vastere vormen aan en raakten ook in de Nederlanden bekend. Een mogelijk vertrek van Filips om oorlog te voeren tegen de Turken wekte onrust, ook omdat de verhouding van de hertog met zijn zoon en vermoedelijke opvolger Karel, die de titel 'graaf van Charolais' droeg, ronduit slecht was. De onderdanen kregen lucht van de regeling van het bestuur die Filips tijdens zijn afwezigheid had voorzien. Het bewind over de meeste gewesten zou worden toevertrouwd aan de invloedrijke

edelman Jean de Croy, die door Karel werd gehaat, terwijl het bestuur van Holland en Zeeland in handen zou komen van de Engelse koning Edward IV. Deze voornemens maakten de Hollandse en Zeeuwse steden zenuwachtig. Zij kwamen begin december 1463 bij elkaar in Den Haag en vroegen in een brief aan het stadsbestuur van Brugge afgevaardigden van steden uit de verschillende gewesten bijeen te roepen om over de plannen van de hertog en de onzekere positie van de troonopvolger te beraadslagen. Brugge reageerde positief op het Hollandse initiatief en de datum voor een bijeenkomst van stedelijke afgevaardigden werd vastgelegd op de maandag na Driekoningen, 9 januari 1464. Filips de Goede, die hiermee voor een voldongen feit werd gesteld, besloot de ongebruikelijke actie een landsheerlijke draai te geven. Hij riep zelf de vertegenwoordigers van de drie standen van al de door hem geregeerde gewesten bijeen op diezelfde 9^e januari 1464 te Brugge. In een brief gaf de hertog lucht aan zijn verbolgenheid over het eigenmachtige optreden van de steden. Het was in zijn ogen een geweldige aanmatiging geweest; het recht de onderdanen bijeen te roepen kwam alleen hem toe, ‘als uw vorst en heer’, en niemand anders.

De bijeenkomst, die inderdaad op 9 januari begon in het Stadhuis van Brugge en tot medio februari zou duren, geldt als de eerste vergadering van de Staten-Generaal, maar werd nog niet zo genoemd. De benaming ‘Staten-Generaal’ zou nog bijna honderd jaar op zich laten wachten. In een rekening van de stad Brugge werd de bijeenkomst van januari/februari 1464 aangeduid als een vergadering van de vier leden van Vlaanderen ‘metten Staten vander lande van onsen gheduchten heere van harwaerts over’. Later werden dergelijke vergaderingen officieel aangeduid als ‘algemene vergadering (*assemblee generale*) van de Staten van alle landen van herwaerts over’. Hoe de bijeenkomst ook genoemd werd, de gewichtige politieke kwesties die samenhangen met de positie van de troonopvolger werden in elk geval besproken. Het kwam op 12 februari tot een formele verzoening tussen vader Filips en zoon Karel. De hertog en zijn erfgenaam zegden de Staten zelfs dank voor hun inspanningen en bemoeienissen en betuigden spijt over het verleden. De verhouding tussen vader en zoon bleef echter gespannen, totdat Karel, graaf van Charolais, op 27 april 1465 tijdens een plechtige bijeenkomst van de Staten-Generaal te Brussel officieel werd erkend en bevestigd als wettige erfgenaam van de landsheerlijke waardigheden.

Filips III (Filips de Goede/Philippe le Bon) werd op 31 juli 1396 te Dijon geboren en volgde in 1419 zijn vader op als hertog van Bourgondië en graaf van Vlaanderen, Artois en Franche-Comté. Later werd hij tevens markgraaf van Namen, hertog van Lotharingen, Brabant, Limburg en Luxemburg, en graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen. Hij trouwde driemaal en uit zijn derde huwelijk (met Isabella van Portugal) werden drie zonen geboren. Daarnaast had hij bij vele maîtresses een groot aantal buitenechtelijke kinderen. Het hof van Filips de Goede was bijzonder kleurrijk en schitterend. In 1430 riep hij een nieuwe, exclusieve ridderorde in het leven, de Orde van het Gulden Vlies. Het Bourgondische hof resideerde in verschillende plaatsen, waaronder Brussel (Brabant) en Brugge (Vlaanderen). Filips de Goede overleed op 15 juni 1467 te Brugge en werd opgevolgd door zijn oudste zoon, Karel I (de Stoute).

Karel I 'de Stoute' (1433-1477), hertog van Bourgondië enz. 1467-1477

Dat de hertog bijeenkomsten van de Staten van al zijn landen nuttig vond, bleek uit het feit dat hij na de eerste vergadering onmiddellijk een nieuwe belegde, in maart 1464. Zolang maar duidelijk was dat de bijeenkomsten afhankelijk waren van de wil en het initiatief van de vorst. De vergadering in april 1465, waarin Karel de Stoute als erfgenaam werd erkend, was de eerste zitting van de Staten-Generaal waarin de hertog ook om geld vroeg. In beginsel richtte de landsheer financiële verzoeken aan de gewestelijke Staten afzonderlijk, en dat veranderde voorlopig niet, maar het bleek zinvol om wensen omtrent geldelijke steun ook in de gezamenlijke bijeenkomsten kenbaar te maken. Van de plannen voor de kruistocht kwam overigens niets terecht, ook door de steeds slechter wordende gezondheid van Filips de Goede. Paus Pius II had zich in 1464 uiteindelijk zelf naar Ancona begeven om de troepen die zich daar verzamelden aan te vuren, maar overleed kort na zijn aankomst. Onder zijn opvolgers werden geen kruistochtplannen meer beraamd.

Sinds 1465 was het bestuur al in handen van Karel en bij het overlijden van Filips in 1467 volgde hij zijn vader ook formeel op. Karel de Stoute, die zijn bijnaam te danken had aan zijn stoutmoedigheid als legeraanvoerder, wijdde zich niet alleen aan het krijgsbedrijf maar voerde ook bestuurlijke hervormingen door. De centralisatiepolitiek zette Karel krachtig voort, waarbij hij vooral oog had voor de belangen van de Bourgondische dynastie. De droom van een verheffing tot koning leek in 1473 werkelijkheid te worden, maar spatte ten slotte toch uiteen. Op 5 januari 1477 sneuvelde Karel de Stoute op het slagveld bij Nancy. Zijn nog geen twintig jaar oude dochter Maria kwam daarmee op de troon onder uiterst moeilijke omstandigheden. De Franse koning trok tegen haar ten strijde en in de Nederlanden hadden de overhaaste maatregelen van haar vader om het bestuur verder te centraliseren kwaad bloed gezet. De Staten-Generaal waren in de laatste jaren van Karels bewind uitgegroeid tot een centrum van oppositie. Zodra het nieuws van Karels dood haar hof had bereikt, trad de nieuwe hertogin Maria doortastend op. Zij begreep dat er geld nodig was om haar landen tegen de oprukkende Franse vijand te beschermen en riep de Staten-Generaal bijeen in Gent. Daarmee onderstreepte zij het gewicht dat deze instelling intussen had gekregen. De Staten beloofden een aanzienlijke krijgsmacht op de been te brengen, maar dwongen de hertogin in ruil daarvoor wel belangrijke concessies af.

Marie (1457-1482), hertogin van Bourgondië
enz. 1477-1482

Marie moest oude privileges van Gent, Brugge, Vlaanderen, Holland en Zeeland in ere herstellen en bovendien kondigde zij op 11 februari 1477 een zogeheten Groot Privilege af, dat voor alle Staten gold. Dit maakte veel centralistische maatregelen van Filips de Goede en Karel de Stoute ongedaan en schafte centrale instellingen als het Parlement van Mechelen (een centraal gerechtshof) en de Algemene Rekenkamer af. In het Groot Privilege beloofde hertogin Marie geen oorlog te verklaren of vrede te sluiten alvorens daartoe met de Staten te hebben overlegd. De positie van de Staten werd versterkt, omdat zij het recht kregen zowel gezamenlijk als afzonderlijk te vergaderen, uit eigen beweging, waar en wanneer zij wilden. De terreinen waarop de Staten-Generaal bevoegd waren, werden omschreven als 'de saken, welvaert ende prouffeyt van onsen ghemeenen landen'. Hierdoor werden de Generale Staten overigens nog steeds geen permanente instelling. Hoewel het Groot Privilege ontegenzeggelijk een belangrijk document is in de geschiedenis van de Nederlanden en de Staten-Generaal, werden

veel zaken al snel weer teruggedraaid. De positie van Maria van Bourgondië werd steviger door haar huwelijk met de Habsburgse Maximiliaan van Oostenrijk, dat op 19 augustus 1477 in Gent werd voltrokken. Maximiliaan, de oudste zoon van keizer Frederik III, bracht veel geld, prestige en militaire expertise in. Het was meegenomen dat de echtelieden elkaar ook in andere opzichten aantrekkelijk vonden. Na haar huwelijk had Maria nog wel een aandeel in het landsbestuur, maar liet zij veel over aan haar echtgenoot. Maximiliaan bekrachtigde de gewestelijke privileges, maar niet het Groot Privilege. De Staten-Generaal werden weer een passief orgaan, dat uitsluitend bijeenkwam op last van de landsheer wanneer hij het nodig vond ermee te overleggen.

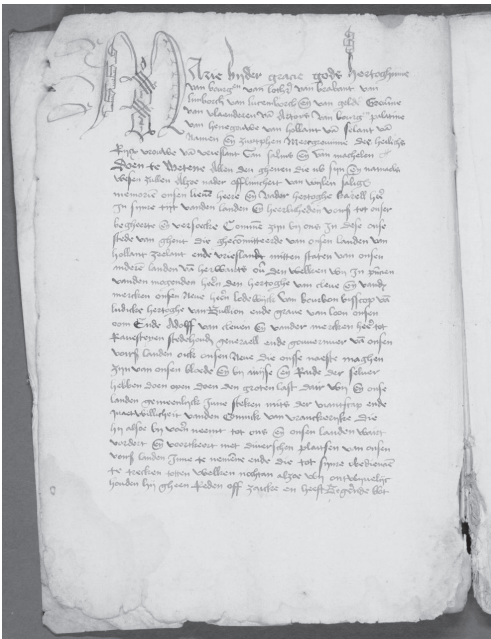
Aanhef van het Groot Privilege (of: Charter zonder naam)

Marie, bij de gratie Gods Hertogin van Bourgondië, van Lotharingen, van Brabant, van Limburg, van Luxemburg en van Gelre, Gravin van Vlaanderen, van Artois, van de palts Bourgogne, van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, van Namen en van Zutphen, Markgravin van het heilige Rijk, Vrouwe van Friesland, van Salins en van Mechelen, doen te weten aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen: alzo na het overlijden van wijlen onze lieve heer en vader, Hertog Karel, zaliger nagedachtenis, in zijn tijd heer van de voornoemde landen en heerlijkheden, op ons verlangen en verzoek bij ons zijn gekomen in deze, onze stad Gent, de gedeputeerden en gecommiteerden van de Staten, zowel geestelijk als wereldlijk, van onze voornoemde landen van herwaarts over, dewelke wij [...] hebben doen vertellen en voorleggen de grote en zware moeilijkheden, waarin onze voornoemde landen zich lange tijd hebben bevonden en die hun nog dagelijks overkomen door de wandaden en lage listen die enige buitenlanders tegen onze landen in het werk stellen [...]

Hertogin Maria kwam in maart 1482 in de omgeving van Brugge ongelukkig ten val met haar paard en overleed drie weken later, op 27 maart. Haar oudste zoon Filips (geboren in 1478) volgde haar in naam op, maar was uiteraard nog veel te jong om zelf te regeren. De Staten-Generaal werden bijeengeroepen in Gent en erkenden op 28 april 1482 vader Maximiliaan als regent. Tijdens deze vergadering deden de afgevaardigden van Brabant een beroep op de andere Staten, ‘broeders te blijven en samen vereend, en door een ware unie en eenheid de landen en heerlijkheden te bewaren’.

De tegenstellingen tussen de gewesten en regent Maximiliaan, die vaak

afwezig was omdat hij de Habsburgse belangen boven de Bourgondische zaken stelde, konden hoog oplopen. In januari 1488 lieten de Staten-Generaal hem zelfs gevangennemen in Brugge en kon Maximiliaan zijn vrijlating slechts 'kopen' door een akte met concessies te tekenen. De landsheer beschouwde de Staten-Generaal vooral als een adviesorgaan, maar in de praktijk konden zij fungeren als centrum van oppositie tegen de landsheerlijke politiek. In 1493 kwam het tot een vergelijk tussen opstandige grote steden als Gent en Brugge, en Maximiliaan. Een van de afspraken was de meerderjarigheidsverklaring van de zestienjarige Filips in 1494. Die afspraak werd nagekomen; Maximiliaan legde het regentschap neer en Filips 'de Schone' ging zelfstandig regeren, al leunde hij voorlopig zwaar op een raad van edelen. De jonge hertog verklaarde het Groot Privilege nietig, maar onder zijn bewind kwam het wel tot een zeker evenwicht tussen het centrale gezag en de gewesten. Vergaderingen van de Staten-Generaal werden regelmatig door de hertog bijeengeroepen om overleg te plegen over zaken van oorlog en vrede. Sinds 1493 werd het gebruikelijk de bede, het verzoek om financiële steun, niet meer bij de afzonderlijke Staten maar bij de Staten-Generaal in te

Groot Privilege

dienen. Door de gevraagde gelden in conflictsituaties te weigeren konden de Staten-Generaal de landsheerlijke politiek verlammen.

Filips de Schone werd beschouwd als een 'Nederlandse' vorst, maar zijn huwelijk met de Spaanse erfdochter Johanna bracht dat 'nationale' karakter in gevaar, omdat hij na 1504 in Spanje ging regeren. Op 25 september 1506 overleed Filips daar en volgde zijn jonge zoontje Karel hem op. Diens grootvader Maximiliaan werd wederom regent, maar hij liet het bestuur over de Nederlanden grotendeels over aan zijn dochter Margaretha. Beiden kwamen soms lijnrecht tegenover de Staten-Generaal te staan. Het verzet van de Staten-Generaal tegen de door dynastieke belangen bepaalde oorlogspolitiek van Maximiliaan en Margaretha leidde er meermalen toe dat de Staten-Generaal de gevraagde financiële steun weigerden. Bij het einde van Maximiliaans regentschap slaakten zij een zucht van verlichting. Op 5 januari 1515 verscheen de jonge hertog Karel V in de vergadering van de Staten-Generaal te Brussel en aanvaardde hij persoonlijk het bewind.

Filips de Schone verleent zijn zoon Karel de Orde van het Gulden Vlies (19e-eeuwse voorstelling)

‘De prettig geschreven, heldere tekst geeft uitstekende evaluaties van onze vorsten en familie’

NBD|Biblion over *Het Nederlandse koningshuis*

DE STATEN-GENERAAL

1464-2014

Vijfenhalve eeuw geleden, op 9 januari 1464, schreef hertog Filips de Goede, die het grootste deel van de Nederlanden in zijn bezit had, geschiedenis door de eerste vergadering van ‘Staten-Generaal’ bijeen te roepen in Brugge. Met die bijeenkomst begint de historie van een instituut dat in de loop der eeuwen verscheidene gedaanteverwisselingen heeft ondergaan. In *De Staten-Generaal* schetst historicus Arnout van Cruyningen de ontwikkeling vanaf die eerste standenvergadering in 1464 tot het parlement anno 2014. Mr. Ankie Broekers-Knol, voorzitter van de Eerste Kamer, heeft zijn boek voorzien van een ten geleide.

Drs. A.J.P.H. van Cruyningen (1960) is gespecialiseerd in de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau en andere Europese dynastieën. In *De Staten-Generaal* geeft hij een toegankelijke uiteenzetting van de 550 jaar lange geschiedenis van de Nederlandse volksvertegenwoordiging.

NUR 697

ISBN 978-94-0190-164-2

9 789401 901642

www.omniboek.nl